

ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Кожен член суспільства має права. Оскільки дитина є повноцінним членом суспільства, вона також має свої права, деякі особливості реалізації яких обумовлені виключно тим фактом, що її фізична та розумова незрілість потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист. В залежності від віку дитини, законодавством передбачено різний обсяг та механізми реалізації її прав. Повноцінний та дієвий захист прав дитини є обов'язком держави.

Основним міжнародним документом, який регулює відповідне питання є Конвенція про права дитини. В українському законодавстві основними правовими документами з цього питання є – Конституція України, Сімейний кодекс України (далі – СК України), Закон України «Про охорону дитинства», Цивільний кодекс України (далі – ЦК України).

Хто має статус «дитини»?

За загальним правилом згідно з зазначеним вище міжнародним та українським законодавством *дитиною є особа віком до 18 років* (тобто до досягнення нею повноліття). Малолітньою вважається дитина до досягнення нею 14 років, а неповнолітньою – у віці від 14 до 18 років (ст.6 СК України).

Які загальні права дитини?

Серед загальних прав дитини, які гарантуються міжнародним та національним законодавством, як правило виділяють наступні:

- право на життя;
- право на охорону здоров'я і безоплатну кваліфіковану медичну допомогу;
- право на безпечні умови для життя і здорового розвитку;
- право на ім'я та громадянство;
- право на рівень життя, достатній для фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку;
- право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності;
- право на свободу совісті та релігійних переконань;
- право на отримання інформації, що відповідає її віку (в тому числі право на вільний пошук, отримання, використання, поширення та зберігання інформації в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини);
- право на звернення (зокрема, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення);
- право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності (зокрема, дитина вправі особисто звернутися до державних органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів);
- право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та право на піклування батьків;
- право на освіту;
- право на майно та житло (зокрема, дитина наймача або власника житла має право користуватися ним нарівні з останнім);
- право на працю та на зайняття підприємницькою діяльністю;

- право на об'єднання в дитячі та молодіжні громадські організації (при цьому створення дитячих організацій політичного та релігійного спрямування забороняється).

Разом з загальними правами людини, які належать неповнолітнім, законом передбачені і деякі особливі права дитини, специфіка яких обумовлена її потребою в особливому захисті, турботі і допомозі.

Які права дитини передбачені законодавством в сфері сімейного життя?

Окрім загального права на проживання в сім'ї, для дитини передбачені й інші права у сфері сімейного життя.

Статтею 150 СК України передбачені обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини, яким відповідають певні права дитини. Виходячи з цих законодавчих приписів, дитина має *право на піклування з боку батьків* про її здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток, на забезпечення батьками здобуття нею повної загальної середньої освіти, підготовку її до самостійного життя, повагу. Батькам заборонено здійснювати будь-які види експлуатації дитини, застосовувати фізичні покарання та інші види покарань, які принижують людську гідність дитини.

Відповідно до ст. 153 СК України дитина має право на безперешкодне *спілкування з батьками* (це право може бути обмежене у деяких випадках, передбачених законом). Схожі норми передбачені й у ст.ст. 15, 16 Закону України «Про охорону дитинства», згідно з якими дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів, в тому числі дитина, батьки якої проживають у різних державах. Крім того, дитина має право на отримання інформації про відсутніх батьків, якщо це не завдає шкоди її психічному і фізичному здоров'ю.

Місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається за згодою батьків. Дитина ж, яка досягла 10 років, має право визначати місце свого проживання спільно з батьками. Дитина, якій виповнилося 14 років, взагалі може самостійно визначати де їй проживати у випадку, якщо її батьки проживають окремо (ст. 160 СК України, ст. 29 ЦК України).

Після досягнення 14 років дитина набуває право самостійно *звертатися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав* своїх батьків або одного з них. Про підстави, порядок та наслідки позбавлення батьківських прав читайте [тут](#).

Дитина має право дати або не дати згоду на усиновлення (ст. 218 СК України). *Згода дитини на усиновлення* потрібна у всіх випадках, коли вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Крім того, дитина має право бути проінформованою про правові наслідки усиновлення (тобто їй має бути роз'яснено доступним способом що таке усиновлення, що це означає для неї, які наслідки усиновлення тощо).

Згода дитини на усиновлення не обов'язкова лише у випадках, коли вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення, а також, якщо вона вже проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками.

Дитина у віці від 14 до 16 років має право *змінити своє власне ім'я або прізвище* за згодою батьків або, у деяких випадках, – одного з них (наприклад, якщо другий з батьків помер, позбавлений батьківських прав, визнаний безвісно відсутнім тощо). Дитина ж, якій виповнилося 16 років, має право змінити своє власне ім'я або прізвище на власний розсуд (ст. 295 СК України).

Сімейним кодексом України закріплено загальне правило, згідно з яким дитина має *право на те, щоб бути вислуханою* батьками чи іншими членами сім'ї, а також будь-якими посадовими особами з приводу питань, що стосуються її особисто або її сім'ї. Незалежно від свого віку, кожна дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні будь-яких спорів як між її батьками, так і між іншими особами з питань, що стосуються її виховання, місця проживання і т.п. (ст. 171 СК України).

У передбачених законом випадках дитина може отримати право одружитися або вийти заміж. Так, за загальним правилом, *право на шлюб* настає після досягнення повноліття. Тобто право одружитися чи вийти заміж має людина, які виповнилося 18 років. Проте, згідно зі ст. 23 СК України дитині, яка досягла 16 років, також може бути надано право шлюб. Відповідне рішення приймається судом, якщо буде встановлено, що це відповідає інтересам дитини.

Які права дитини передбачені законодавством в сфері майнових відносин?

Відповідно до ст.ст. 174, 175 СК України все майно, яке було придбане батьками для забезпечення виховання, розвитку чи навчання дитини (наприклад, іграшки, книги, одяг, взуття, меблі, спортивний інвентар, музичні інструменти, приладдя для творчості, інші дитячі аксесуари) є власністю дитини.

Якщо ж дитина брала участь у праці, результатом якої стало набуття будь-якого майна, або у фінансуванні набуття такого майна, воно належить батькам та дитині на праві спільної сумісної власності.

За загальним правилом, управління майном, що належить малолітній дитині (тобто у віці до 14 років), здійснюють батьки, проте, якщо така дитина може самостійно визначити свої потреби та інтереси, таке управління здійснюється з урахуванням потреб та інтересів дитини. Після припинення управління батьки зобов'язані повернути дитині майно, яким вони управляли, а також доходи від нього.

Дитина має *право на одержання в спадщину* майна і грошових коштів батьків у разі їх смерті при спадкуванні за законом (тобто за відсутності заповіту). Також, законом передбачені випадки, коли дитина має право на обов'язкову частку у спадщині і за наявності заповіту незалежно від його змісту, тобто навіть тоді, коли батьки заповіли своє майно іншим особам (ст.ст. 1235, 1241 ЦК України). Такі права має й дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав (ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства»).

Неповнолітня дитина розпоряджається доходом від свого майна відповідно до законодавства.

Статтею 180 СК України на батьків покладено обов'язок утримувати дитину. Таким чином, дитина має *право на утримання з боку батьків* до досягнення нею повноліття. Також, законом передбачені випадки, коли право на утримання дитини зберігається й після досягнення нею 18 років, а саме:

- якщо дочка чи син є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги (за умови, що батьки мають можливість надавати таку матеріальну допомогу);
- якщо дочка чи син, які не досягли 23 років, продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги (за умови, що батьки мають можливість надавати таку матеріальну допомогу).

У випадку, якщо має місце сплата аліментів одним з батьків, такі кошти є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, проте вони можуть використовуватися лише за цільовим призначенням, тобто на утримання дитини, а сама дитина також має право брати участь у розпорядженні ними.

В деяких випадках, дитина має право й на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними.

Цивільним кодексом України передбачено деякі специфічні права дитини. Наприклад, згідно зі ст. 911 ЦК України дитина віком до 6 років має право на *безоплатний проїзд* за договором перевезення без права зайняття нею окремого місця, а дитина віком від 6 до 14 років – на *проїзд за пільговою ціною*. Також, для прикладу, відповідно до ст. 1200 ЦК України у разі смерті потерпілого від злочину право на відшкодування шкоди має і її дитина до досягнення нею 18 років (учень, студент – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним 23 років).

Відповідно до ст. 35 ЦК України в деяких випадках дитина, яка не досягла повноліття, має право на отримання повної цивільної дієздатності. Зокрема, у випадках:

- якщо дитина досягла 16 років і працює за трудовим договором;
- якщо дитина записана матір'ю або батьком дитини;
- якщо дитина досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю.

Відповідно до ст.ст. 31, 32 ЦК України дитина, яка не досягла 14 років, має право:

- самостійно укладати дрібні побутові угоди (мова йде про угоди, які задовольняють побутові потреби особи, відповідають її розвитку та стосуються предмета, який має невисоку вартість);
- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Дитина, у віці від 14 до 18 років, крім дрібних побутових угод також має право:

- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок);
- укладати інші угоди за згодою батьків (при цьому, у разі необхідності укладення угоди (наприклад купівлі-продажу) щодо транспортних засобів або нерухомого майна – необхідна наявність письмової нотаріально посвідченої згоди батьків та дозвіл органу опіки і піклування);
- розпоряджатися грошовими коштами, що внесені іншими особами в банк або іншу фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків.

Які права дитини передбачені законодавством в сфері праці?

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства», ст. 188 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) дитина *може бути прийнята на роботу* після досягнення нею 16 років або, як виняток, після досягнення 15 років за умови, що її робота не завдаватиме шкоди її здоров'ю і навчанню та за згодою одного з батьків.

Залучення дітей до виконання робіт з важкими, шкідливими чи небезпечними умовами, до підземних, нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні – заборонено (ст. 192 КЗпП України).

Трудовим законодавством передбачено цілий ряд прав та пільгових умов роботи для неповнолітніх, зокрема:

- *скорочена тривалість робочого часу зі збереженням оплати праці* як за повну тривалість – для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень (ст. ст. 51, 194 КЗпП України);

- *обмеження щодо звільнення з роботи з ініціативи роботодавця* – тільки за згодою служби у справах дітей (ст. 198 КЗпП України);

- *покращенні умови щодо відпусток* неповнолітніх робітників – тривалість у 31 день, призначення в зручний час і т.д. (ст.ст. 75, 195 КЗпП України, ч. 8 ст. 6, п. 3 ч. 7 ст. 10, п. 1 ч. 13 ст. 10, ч. 5 ст. 11, ч. 5 ст. 24 Закону України «Про відпустки»).

Статтею 22 Закону України «Про охорону дитинства», ч. 3 ст. 35 ЦК України передбачено право дитини, якій виповнилося 16 років, *займатися підприємницькою діяльністю*. Дитина реєструється як підприємець за наявності письмової згоди на це батьків.

Дотримання прав дитини є одним із пріоритетних напрямів роботи Уповноваженого з прав людини. У структурі Секретаріату Уповноваженого створено відповідний

структурний підрозділ з питань дотримання прав дитини, до повноважень якого віднесені питання щодо моніторингу стану дотримання в Україні прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню.